

ارزیابی رفتار محیط‌زیستی در کلانشهر تهران

محمود جمعه‌پور^۱، اسماعیل پیری^۲✉، یادگار محمدی^۳

۱. استاد گروه برنامه‌ریزی شهری و توسعه منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۲. پژوهشگر دکتری شهرسازی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. نویسنده مسئول: asmailpirii@yahoo.com
۳. کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ‌ها: دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۵ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸	فعالیت‌های انسان، ضمن ایجاد تغییرات مفید و مؤثر، موجب تخریب محیط زیست می‌شود. هدف از پژوهش حاضر ارزیابی رفتار محیط‌زیستی در کلانشهر تهران است. این پژوهش از نوع پیمایشی بوده و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و روش توصیفی-تحلیلی با ابزار پرسشنامه، اطلاعات لازم را جمع‌آوری کرده است. جامعه آماری این پژوهش ساکنان کلانشهر تهران (۸۶۹۳۷۰۶ نفر) هستند. حجم نمونه جهت بررسی با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر برآورد گردید. شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده بوده که از این میان محله‌های قیطریه به نمایندگی از شمال تهران، نارمک به نمایندگی از شرق تهران، نازی‌آباد به نمایندگی از جنوب تهران، جنت‌آباد مرکزی به نمایندگی از غرب تهران و هفت‌چنار به نمایندگی از مرکز تهران انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون، همبستگی جزئی و ضریب رگرسیون چندمتغیره با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی و فعالیت اجتماعی همبستگی نسبتاً قوی و مثبتی با متغیر وابسته پژوهش، یعنی رفتار محیط‌زیستی کلانشهر تهران دارند، به طوری که هر چقدر کیفیت فعالیت اجتماعی شهروندان و پایگاه اقتصادی-اجتماعی آنان ارتقا یابد، باعث ارتقای سرمایه اجتماعی درون و برون‌گروهی شهروندان می‌شود، و در نتیجه انتظار می‌رود که رفتار محیط‌زیستی شهروندان بهبود یابد. همچنین نتایج ضریب رگرسیون چندمتغیره با توجه به بتای استاندارد شده نشان داد فعالیت اجتماعی ۵۳ درصد، پایگاه اقتصادی-اجتماعی ۴۸ درصد و سرمایه اجتماعی ۴۳ درصد بر روی رفتار محیط‌زیستی تأثیر دارند که می‌توان با ارتقای سطح این متغیرها انتظار رفتاری مناسب‌تر و باکیفیت از شهروندان داشت.

استناد: جمعه‌پور، محمود، پیری، اسماعیل، محمدی، یادگار (۱۴۰۴). ارزیابی رفتار محیط‌زیستی در کلانشهر تهران. *رویکردهای نو در مطالعات انسان و محیط*، ۲(۱)، ۱۴۱-۱۵۶.

<https://doi.org/10.30487/hmes.2024.2012816.1044>

© ۱۴۰۴ (۲۰۲۶) نویسندگان مقاله، نشریه رویکردهای نو در مطالعات انسان و محیط، ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم انسانی (سمت).

Environmental Behavior Assessment in the Metropolis of Tehran

Mahmood Jumeypour ¹, Esmail Piri ^{2✉}, Yadegar Mohamadi ³

1. Professor, Department of Urban Planning and Regional Development, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

2. Ph.D. researcher of urban planning, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Corresponding Author: asmairpiri@yahoo.com

3. Master of Social Welfare Planning, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Article Info

History

Received: June 05, 2025

Accepted: September 09, 2025

Keywords

environmental behavior
social activity
socio-economic base
Tehran metropolis

Abstract

Human activities, while creating useful and effective changes, have caused a lot of destruction in the environment. Therefore, the aim of the current research is to evaluate the environmental behavior in Tehran metropolis. This research is a survey type of research that was used to collect information using library sources and descriptive-analytical method with a questionnaire tool. The statistical population of this research is the residents of Tehran metropolis (With a population of 8693706 people), and the sample size was estimated to be 384 people using Cochran's formula. The method of random sampling was simple, and among these neighborhoods Qaytarieh represented North Tehran, Narmak represented East Tehran, Nazi Abad represented South Tehran, Janat Abad Central represented West Tehran and Haft Chenar represented Central Tehran. were selected, For data analysis, Pearson's correlation coefficient test, partial correlation and multivariate regression coefficient were used using SPSS software. The results of Pearson's correlation coefficient showed that the variables of socio-economic base, social activity have a relatively strong and positive correlation with the environmental behavior variable of Tehran metropolis with the values of (0.61) and (0.69), respectively. Also, the results of the partial correlation coefficient showed that the social capital variable as a controlling variable between the independent and dependent variable has a relatively high correlation (0.511) with the variables of social activity and environmental behavior. Finally, the results of the multivariate regression coefficient according to the standardized beta showed that social activity 53%, social economic base 48% and social capital 43% have an effect on environmental behavior.

Citation: Jumeypour, M., Piri, E., & Mohamadi, Y. (2025). Environmental Behavior Assessment in the Metropolis of Tehran. *Innovative Approaches in Human–Environment Studies*, 2(1), 141-156.

<https://doi.org/10.30487/hmes.2024.2012816.1044>

© 2025 Authors, Innovative Approaches in Human–Environment Studies.

Publisher: The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Islamic Science and Humanities (SAMT)

طرح مسئله

محیط زیست سرعت در حال زوال است و خطرات ناشی از گرمایش جهانی، از بین رفتن تنوع زیستی، آلودگی هوا و سایر نگرانی‌های محیط‌زیستی بدتر از هر زمان دیگری در حال رخ دادن است (Piao & Managi, 2022). پژوهش‌های متعدد و گسترده نشان می‌دهند که فعالیت‌های انسانی علت اصلی این معضلات است (Lange & Dewitte, 2019)، با این حال پژوهش‌های چندانی ارتباط بین فعالیت‌های انسانی و رفتار محیط‌زیستی را بررسی نکرده‌اند (Chwialkowska et al, 2020).

نگاهی گذرا به وضعیت محیط زیست در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد فعالیت‌های انسانی مؤثرترین و مهم‌ترین عامل تغییرات محیط‌زیستی است که ضمن ایجاد تغییرات مفید و مناسب موجبات تخریب را هم فراهم می‌آورد (پناهنده و عابدین‌زاده، ۱۳۸۹). انسان و رفتارهایی که نسبت به محیط دارد رفتارها و تعاملات یک‌طرفه‌ای است که محیط زیست زندگی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. محیط زیست در شکل‌گیری و پرورش انسان‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای دارد، زیرا رشد و نمو طبیعی انسان بدون محرک‌های محیط‌زیستی انجام نمی‌شود (بوتکین، ۱۳۸۲). با این شرایط و وضعیت موجود، فضای تعاملات انسانی و محیطی دچار رویه‌ای بالقوه می‌شود که می‌تواند اثرات نامطلوبی بر محیطی که در آن قرار دارد داشته باشد.

اندیشمندان از زوایای گوناگون مفهوم رفتارهای محیط‌زیستی را مورد بررسی قرار داده‌اند. استرن^۱ دو تعریف از رفتار محیط‌زیستی ارائه می‌دهد: تعریف اول معطوف به تأثیر و میزان تغییری است که این رفتار در دسترسی به مواد انرژی در محیط زیست ایجاد می‌کند یا ساختار و پویایی خود اکوسیستم‌ها و زیست کره را دگرگون می‌کند؛ تعریف دوم معطوف به فاعل به عنوان رفتار است که با قصد و نیت ایجاد تغییر در محیط صورت می‌گیرد. افراد هر اجتماعی برحسب شرایط خاص اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی خود، برخورد متفاوتی نسبت به محیط زیست دارند (Budak et al, 2015). یکی از راهکارهای اجتناب از آسیب رساندن به محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن تغییر رفتار انسان به سوی ابعاد طبیعت‌گرایی است (Quimbata, 2005). استرن و همکاران (۱۹۹۳) می‌گویند برای درک بهتر رفتارهای محیط‌زیستی باید چهار نوع متغیر مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی را بررسی کرد: عوامل انگیزشی، زمینه‌ای، توانایی‌های فردی و عادات. هینس^۲ و همکاران (۱۹۸۷) مدل رفتار محیطی مسئولانه را ارائه کرده‌اند. آنها فراتحلیلی از ۱۲۸ تحقیق برای تعیین رفتارهای محیط‌زیستی انجام دادند و دریافتند که دانش، نگرش، التزام زبانی، احساس تعهد شخصی، منبع کنترل، ویژگی‌های شخصی، مهارت‌های اقدام و نیت رفتارهای محیط‌زیستی را پیش‌بینی می‌کند.

کلانشهر تهران در مرکز کشور قرار گرفته و پایتخت است. در دهه‌های اخیر، کم‌توجهی به اثرات محیط‌زیستی فعالیت‌های مختلف صنعتی، خدماتی و تولیدی محیط زیست کلانشهر تهران را به خطر انداخته است. اکنون پسماندهای صنعتی، سموم آفات، ورود فاضلاب‌های خانگی، مواد زاید جامد و آلاینده‌های میکروبی و شیمیایی به منابع خاکی و آبی از مهم‌ترین تهدیدهای محیط زیست این کلانشهر به شمار می‌آیند. همه این موارد سهمی متفاوت در به وجود آمدن محیط زیست ناپایدار دارند که برگرفته از رفتار نادرست و نسنجیده‌ای است که در نتیجه عدم توجه به فعالیت‌های اجتماعی است. لذا با توجه به مطالب یادشده، هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه فعالیت اجتماعی با رفتار محیط‌زیستی در کلانشهر تهران است و در پایان سؤالات پژوهش به صورتی که در ادامه می‌آید مورد بررسی قرار می‌گیرند. آیا بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی ساکنان کلانشهر تهران ارتباط معناداری وجود دارد؟ آیا سرمایه اجتماعی به عنوان یک متغیر میانجی می‌تواند بین فعالیت اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی ساکنان کلانشهر تهران ارتباط معناداری به

وجود بیاورد؟ و در نهایت اینکه آیا بین فعالیت‌های اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی ساکنان کلانشهر ارتباط معناداری وجود دارد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مبانی نظری این پژوهش در بخش‌های مختلفی ارائه می‌شود که در ادامه به تشریح هر کدام خواهیم پرداخت. ال‌ریش بک (۱۹۹۲) نظریه جامعه مخاطره‌انگیز یا ریسک را برای نخستین بار در سال ۱۹۸۶ به زبان آلمانی منتشر کرد. از نظر بک اکنون ما در جامعه مخاطره‌آمیز به سر می‌بریم که در آن مشکلات محیط‌زیستی به عنوان وضعیتی فرض می‌شوند که پیش از آن به طبقه اجتماعی بستگی داشت. بک در تعریف جامعه مخاطره‌آمیز می‌گوید کلمه جامعه مخاطره‌آمیز را برای جوامعی به کار می‌برم که با معضلاتی که خود به وجود آورده‌اند و ویرانگر حیات بر روی کره زمین است مواجه است؛ معضلاتی پنهان که به یکباره آشکار می‌شوند. چیزی که به مشکل محوری توسعه تبدیل می‌شود؛ در این حالت دو مرحله وجود دارد در مرحله اول ما در برخورد با خود و ویرانگری زندگی می‌کنیم و در مرحله دوم این تحت یک نظام هدایت‌نشده و نامشغول گسترش می‌یابد در مرحله دوم مدرنیته، ما با قید و بندهایی از طرف جهان طبیعی روبرو هستیم و باید انتخاب کنیم که چطور زندگی می‌کنیم. تحلیل بک از جامعه مخاطره‌آمیز حاکی از این است که نهادهای متمرکز، نظیر حکومت‌های ملی، اساساً فاقد قابلیت پاسخگویی به دغدغه‌های محیط‌زیستی و دغدغه‌های مربوط به مخاطره‌اند. از منظر جامعه مخاطره‌آمیز، با چالش‌های اجتماعی و جامعه‌شناختی پایداری نمی‌توان با جهان‌بینی متعارف برخورد کرد، در عوض مشکلات محیط‌زیستی وابسته به مجموعه وسیعی از مشکلات اجتماعی، فردی، نهادی است که با راه‌حلی ساده برطرف نمی‌شود، حتی خود راه‌حل‌ها مشکل جدیدی ایجاد می‌کنند که در نوع خود بغرنج‌تر می‌شود. در این ساختار اجتماعی نوظهور، درک واقعیت‌های جدید دشوار است (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۳).

از سوی دیگر، گیدنز سیاست‌های محیط‌زیستی را پیشرفت‌هایی می‌داند که به سمت اخلاقی شدن نظم اجتماعی، نهادها و روابط گرایش دارد. او جنبش‌های محیط‌زیستی را کوششی می‌داند برای استقرار فردی بنیان‌های اخلاقی و امنیت هنجاری در زندگی مردم، اخلاقیاتی که وی آن را می‌بیند آن اصولی هستند که در دنیای امروزی و شهرنشینی از بین رفته‌اند. از نظر او، پیدایش مخاطره محیط‌زیستی، نه فقط نتیجه مدرنیته و فرایند جهانی شدن، بلکه یک شاخص آن است. مصرف بیش از اندازه منابع و معادن و آلوده کردن بیش از پیش محیط زیست، دو جلوه اصلی مسائل محیط‌زیستی است که نه فقط مسئله یک کشور یا یک حکومت معین، بلکه مسئله تمام جهان است. از نظر دابسون، در یک چشم‌انداز پایدار، یک شهروند محیط‌زیستی مسئولیت کار در جامعه برای رسیدن به توسعه پایدار را دارد و این دربرگیرنده تمام فعالیت‌هایی است که هر شخص به طور معمول به عنوان شهروندی که وابسته به محیط زیست سالم است (که شامل بازیافت، بازسازی، تجدید و خدمت رسانی به محیط زیست می‌شود) وظیفه دارد انجام دهد. از نظر او، شهروندی محیط‌زیستی با اهداف عمومی در ارتباط است. بحث‌ها، مذاکرات، اعتراض‌ها و تقاضاها همه در اجتماع رخ می‌دهد. شهروندی محیط‌زیستی این عناصر را به اشتراک می‌گذارد (ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰).

شهروندی و رفتار محیط‌زیستی

شهروند معمولاً مستلزم توازن میان سرسختی و توانایی درک و توجه به نظرات دیگران و خواسته‌های آنان است. شرایطی که این توانایی‌ها را ارتقاء می‌دهند عبارتند از: الگوهای نقش و راهنماها، تصمیم‌گیری مشارکتی، مشارکت در سازمان‌ها، بحث گروهی، کسب موفقیت، شبکه‌های اجتماعی قابل اعتماد و حمایت‌کننده، آموزش، رشد مهارت عملی و حس اهمیت شخصی که می‌تواند از ابتکار عمل یا مالکیت یک طرح حاصل شود (Cushing & Chawla, 2007).

شهروندی مهارت‌های اجتماعی لازم برای فعالیت اشتراکی، مستلزم توانایی تفکر انتقاد و درگیر شدن در حل مشکلات به شکلی خلاقانه است. مشکلات محیطی از نوع مشکلات بدساختار هستند. آنها مرزهای نامشخصی دارند. مؤلفه‌هایشان به شکل پیچیده و درهم‌تنیده، شاخصه‌هایشان نامشخص و اطلاعات مفقوده بسیار است. ارزش‌های اجتماعی آنها متناقض و هیچ راه حل واحد برایشان وجود ندارد (Ramsey, 1993). جامعه و محیط طبیعی به نحو گریزناپذیری درهم‌تنیده‌اند و شاید بهتر است برای تفکر در رابطه انسان و محیط به فرایندهای محیط طبیعی و فرهنگ انسانی به صورت یکسان اهمیت داده شود. هر فهمی از وضعیت محیط زیست طبیعی و اجتماعی بر پایه بازنمایی‌ها است و حاکی از مجموعه‌ای از تصورات و تلویحات انتخاب‌های اجتماعی است که از طریق فعالیت‌های گفتمانی خاص تأثیر می‌پذیرد یا تغییر می‌کند (Hajer & Maarten, 1995). هاوارد نیوبای در زمینه رابطه بین جامعه و محیط زیست این موضوع را مطرح می‌کند که تغییر محیط زیستی همان قدر که مساله علوم طبیعی است، مساله علوم اجتماعی نیز هست. آنچه باید مورد تأکید قرار گیرد این است که هم مساله بحران‌های محیط زیستی و هم راهکارهای برون رفت از این بحران مسائلی اجتماعی هستند و به نحوه برخورد انسان با محیط مربوط است. اینکه چگونه محیط طبیعی بر سیستم جامعه انسانی با ظرفیت‌ها و سطوح مختلف تأثیر می‌گذارد؟ و اینکه چگونه جامعه انسانی کارکردهای خود را با محیط سازگار می‌کند؟ و چگونه محیط را بازسازی می‌کند؟ و چگونه با تطبیق با محیط، خود را از محدودیت‌های محیطی رها می‌سازد؟ پرسش‌هایی است که نیازمند بررسی میان‌رشته‌ای پیوند فرهنگ و محیط طبیعی در کلیت آن است (جمعه‌پور، ۱۴۰۱).

سرمایه فرهنگی

هایس (۲۰۰۴) اصطلاح سرمایه فرهنگی را بازنمای جمع نیروهای غیر اقتصادی؛ مثل زمینه خانوادگی، طبقه اجتماعی، سرمایه گذاری‌های گوناگون و تعهدات نسبت به تعلیم و تربیت، منابع مختلف و مانند آنها می‌داند که بر موفقیت تحصیلی و علمی تأثیر می‌گذارد. تمرکز اصلی تئوری سرمایه فرهنگی این است که فرهنگ از طریق سیستم آموزشی که بازتاب فرهنگ طبقه حاکم است، انتقال یافته و تشویق می‌شود و نهایتاً موجب بازتولید همان فرهنگ خواهد شد. برکس و فولک واژه سرمایه فرهنگی را برای اشاره به قابلیت‌های انعطاف پذیر جوامع انسانی برای پرداختن به محیط زیست و اصطلاح آن به کار می‌برند (تراسبی، ۱۳۸۲). سه منبع عمده سرمایه فرهنگی از نظر بوردیو عبارتند از: پرورش خانوادگی، آموزش رسمی و فرهنگ شغلی هستند. انباشت سرمایه فرهنگی در افراد از طریق این سه منبع، سبب بروز تفاوت‌هایی در دارندگان سرمایه فرهنگی و کسانی که فاقد آن هستند می‌شود. بوردیو معتقد است که بازتولید فرهنگی یکی از مهمترین راه‌هایی است که از آن طریق ساختار طبقاتی، بازتولید می‌شود، فرد از طریق کارآموزی منظمی که مدرسه سازمان می‌دهد، نظام کاملی از افکار و ادراکات را به صورت ناآگاهانه به دست می‌آورد که در فهم فرهنگ خویش از آن استفاده می‌کند (شارع‌پور و خوش‌فکر، ۱۳۸۱: ۱۱-۱۲). از نظر بوردیو، سرمایه فرهنگی می‌تواند به سه شکل وجود داشته باشد: در حالت تجسم یافته، یعنی به شکل خصائل دیرپای فکری و جسمی، در حالت عینیت یافته و به شکل کالاهای فرهنگی (تصاویر، کتاب‌ها، لغتنامه‌ها، ادوات، ماشین‌آلات و ...) که ردپا یا تحقق نظریه‌ها یا نقد این نظریه‌ها و غیره است و در حالت نهادینه شده، یعنی شکلی از عینیت یافتگی که باید حسابش را جدا کرد، زیرا خواص اصلی خود را به طور کامل به سرمایه فرهنگی که بنا به فرض ضمانت‌کننده آن است واگذار می‌کند.

رابرت پاتنام و نظریه شبکه‌های مشارکت مدنی

از نظر پاتنام، اولین جزء سرمایه اجتماعی شبکه‌ها هستند، شبکه‌های مشارکت مدنی از شکل‌های ضروری سرمایه اجتماعی هستند و بر این باور است که هر چه این شبکه‌ها در جامعه‌ای متراکم‌تر باشند، احتمال بیشتری وجود دارد که شهروندان بتوانند در راستای منافع جمعی همکاری کنند (پاتنام، ۱۳۸۰). وی نیز مانند دیگر نظریه‌پردازان سرمایه

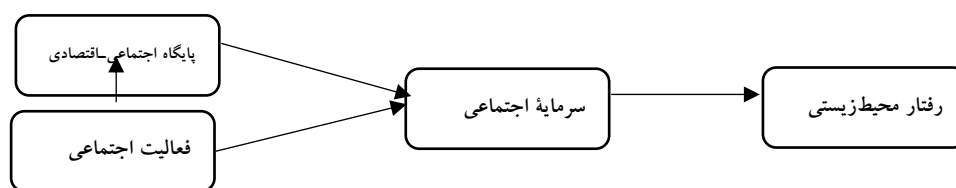
اجتماعی، روابط افراد و تعاملات آنان با یکدیگر را بنیادی‌ترین جزء سرمایه می‌داند و بر اهمیت و نقش مرکزی شبکه‌ها تأکید می‌ورزد، وی در کتاب دموکراسی و سنت‌های مدنی از دو نوع شبکه رسمی و غیررسمی نام می‌برد. شبکه‌های رسمی شامل آن دسته از روابط و پیوندهایی است که افراد به موسسات و نهادهای رسمی مانند سازمان‌های داوطلبانه و نظایر آن مرتبط می‌کند. شبکه‌های غیررسمی مانند پیوندها و روابطی که افراد جامعه را به نهادهای غیررسمی مانند خانواده، خویشاوندان و ... جهت شرکت در فعالیت‌های جمعی مرتبط می‌کند (پاتنام، ۱۳۸۰).

اعتماد اجتماعی

به عقیده کلمن، اعتماد در متن کنش‌های انسان نمود پیدا می‌کند، بخصوص در آن دسته از کنش‌ها که جهت‌گیری‌ای معطوف به آینده دارند و آن نوع رابطه کیفی است که قدرت عمل کردن را تسهیل می‌کند. اعتماد تسهیل‌کننده مبادلات فضای اجتماعی است که هزینه تعاملات و مبادلات اجتماعی را به حداقل می‌رساند و برای حل مسائل مربوط به نظم اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و عنصر پیش‌قراردادی و مقوم حیات اجتماعی است. به تعبیر دیگر، مفاهیم مربوط به اعتماد به طور بالقوه روابط اجتماعی را توصیف می‌کند که شامل تمایزات افقی بین حوزه‌های مربوط به فضای عمومی و شخصی است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۳۶). فوکویاما از اعتماد به مثابه شاخصی برای بیان سرمایه اجتماعی در معنای ارزش‌های جمعی شبکه‌های اجتماعی و اخلاق فرهنگی که بنیاد رشد و ثبات اقتصادی را تشکیل می‌دهند، استفاده می‌نماید.

رفتار محیط‌زیستی

پژوهشگران تلاش می‌کنند عوامل مؤثر بر گرایش انسان در حفظ محیط زیست را شناسایی کنند، زیرا با شناخت این عوامل می‌توان راه‌حلهایی برای تغییر رفتار مخرب و تشویق رفتارهای مثبت محیطی ارائه کرد (Vaghefi & Haghghatian, 2014). یکی از این راه‌حل‌ها، مشارکت گسترده مردم و تغییر در نگرش و رفتار آنها و پذیرش مسئولیت اجتماعی از سوی آنهاست. شناخت طرز تفکر مردم، چگونگی درک آنان از منابع طبیعی و تمایل آنها به انواع اقدامات لازم در حفاظت از محیط زیست، برای حل مسائل و بحران‌های محیط‌زیستی است (Katuwal, 2012). امروزه مسائل محیط‌زیستی فقط به دلیل پیشرفت مسائل تکنولوژیکی و فنی نیست، بلکه در زمره مسائل اجتماعی است. اکنون رفتار محیط‌زیستی به عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل در رابطه با محیط زیست مورد توجه قرار گرفته است. رفتار محیط‌زیستی رفتاری است که تأثیر قابل توجهی بر محیط زیست دارد و ممکن است غیرعمدی باشد. در چنین مواردی فرد متوجه تأثیر رفتار خود نمی‌شود، مثلاً بسیاری از مردم سیگار خریداری می‌کنند یا گل‌ها را می‌چینند (Krajhanzl, 2010). رفتار محیط‌زیستی به رفتاری اطلاق می‌شود که افراد در زندگی روزمره خود نشان می‌دهند و تأثیر مثبتی بر محیط زیست دارد. دامنه رفتار محیط‌زیستی بسیار گسترده است، از جمله رفتارهای محیط‌زیستی در زندگی روزمره می‌توان به تفکیک زباله، حمل و نقل سبز، خرید محصولات سبز و استفاده از بسته‌بندی سبز اشاره کرد (Xiaoqiong Qiao & Zhenglin Zhang, 2023). با بررسی منابع مختلف داخلی و خارجی و پژوهش‌هایی که در زمینه رفتار محیط‌زیستی انجام شده، می‌توان الگوی پژوهش را به شیوه‌ای که در زیر تدوین یافته نمایش داد. در این الگو، مجموعه اقداماتی که فرد در طول زندگی انجام می‌دهد با عنوان شاخص فعالیت اجتماعی معرفی شده و این شاخص پایگاه اجتماعی-اقتصادی را منجر می‌شود که فرد با آن در جامعه شناخته می‌شود. سپس پایگاه اجتماعی-اقتصادی فرد منجر به سرمایه اجتماعی می‌شود که خود سرمایه اجتماعی طبق تعریف بورديو به مجموعه منابع حقیقی یا بالقوه مرتبط با مالکیت شبکه پایداری از روابط کم و بیش نهادینه‌شده بر اساس آشنایی و پذیرش متقابل تعریف می‌شود. در نهایت، سرمایه اجتماعی بر روی رفتارهایی که فرد در قبال محیط زیست انجام می‌دهد (رفتار محیط‌زیستی) تأثیر می‌گذارد.

شکل ۱ الگوی مفهومی پژوهش

جهت بررسی پیشینه پژوهش، تحقیقات انجام شده در این زمینه به پژوهش های خارجی و داخلی تقسیم شده و مورد بررسی قرار می گیرند.

کوک و همکاران^۱ (۲۰۲۳) به پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین فردگرایی و رفتار محیط زیستی، نقش تعدیل کننده انسجام اجتماعی پرداختند. این مطالعه با ترکیب ابعاد فرهنگی هافستد، نظریه ارزش-بیاور-هنجار و نظریه تبادل اجتماعی، تأثیر فردگرایی و انسجام اجتماعی بر رفتار محیط زیستی و همچنین نقش تعدیل کننده انسجام اجتماعی در پیوند فردگرایی-رفتار محیط زیستی را در کشور کره بررسی می کند. نتیجه پژوهش نشان داد که فردگرایی با رفتار محیط زیستی رابطه منفی دارد، در حالی که انسجام اجتماعی با رفتار محیط زیستی همبستگی مثبت دارد.

آگنیشکا و همکاران^۲ (۲۰۲۰) به پژوهشی با عنوان تأثیر ارزش های فرهنگی بر رفتار محیط زیستی پرداختند. هدف اصلی این پژوهش استخراج عوامل اجتماعی است که بر ترویج پایداری محیط زیستی تأثیر گذار بوده و تدوین راهبردهای ارتباطی است که به ارزش های مصرف کننده علاقمند باشد. از نظر پیامدهای علمی، این پژوهش به بازاریان کمک می کند به طور مؤثر به بخش های مؤثر مصرف کننده از نظر فرهنگی پردازد که این موضوع نیاز به درک تأثیرات فرهنگی و اجتماعی رفتارهای محیط زیستی دارد و درک نقش تعدیل کننده ارزش های فرهنگی به ترویج ارزش های مرتبط با نگرش رفتار محیط زیستی در کشورهای دیگر نیز کمک می کند.

عنوان پژوهش دینگ و همکاران^۳ (۲۰۱۹) عبارت است از «چه چیزی بر رفتار محیط زیستی افراد تأثیر می گذارد؟». این پژوهش به بررسی عوامل تعیین کننده رفتار محیط زیستی در حفاظت از منابع و بازیافت طی سال های ۱۹۸۷ تا ۲۰۱۷ را مورد بحث قرار می دهد. عوامل اصلی که بر رفتار محیط زیستی تأثیر می گذارد، هم عوامل بیرونی و هم عوامل درونی به ویژه متغیرهای جمعیت شناختی و عوامل روانشناختی است. هدف این پژوهش بررسی آثار منتشر شده در رابطه با تأثیر، روابط و اثرات متقابل بر رفتار محیط زیستی افراد است. پژوهشگر تأکید می کند که شناسایی عوامل تعیین کننده رفتار محیط زیستی هنگام تدوین مناسب ترین و مؤثرترین سیاست ها جهت بهبود رفتار افراد برای حفاظت از محیط زیست طبیعی مؤثر می باشد.

میرهاشمی و همکاران (۱۳۹۹) به پژوهشی با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر رفتار محیط زیستی: مطالعه ای کیفی در مناطق شهری ایران پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که عوامل نگرشی (ارزش ها، عقاید و هنجارها) دارای بیشترین تنوع از موضوعات تأثیر گذار بر رفتار محیط زیستی هستند؛ بر همین اساس، ارزش های انسان محور یکی از مهم ترین عوامل مؤثر بر رفتار محیط زیستی است. یافته نهایی این تحقیق (مقوله مرکزی) که با عنوان رویه ارزشی نامگذاری شده است، نشان می دهد جریان های اجتماعی به عنوان رویه های رایج رفتاری، در کنار ارزش های تثبیت شده، تأثیر بسزایی بر رفتار

1. kuk

2. Agnieszka

3. Ding

محیط‌زیستی جامعه مورد مطالعه دارد. رویه‌ها شکل مرسوم و عملی رفتار هستند که به وسیله ارزش‌ها پشتیبانی و تقویت می‌شوند و توان نفوذ به اکثر قرارگاه‌های رفتاری از جمله مسکن را دارند.

میرفردی و سلامتیان (۱۴۰۰) به پژوهشی با عنوان بررسی رابطه هویت ملی و رفتار محیط‌زیستی در بین دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه شیراز پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که متغیر رفتار محیط‌زیستی با متغیرهای هویت ملی و بعد سیاسی هویت ملی در سطح ۹۵ درصد و با بعد تاریخی هویت ملی در سطح ۹۹ درصد رابطه مستقیم و معناداری دارد. همچنین رفتار محیط‌زیستی با توجه به مقطع تحصیلی در سطح ۹۹ درصد دارای تفاوت معناداری بود. متغیرهای مستقل ۱۰ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمودند؛ نتیجه اینکه هویت ملی و به ویژه بعد تاریخی آن نقش مهمی در رفتار محیط‌زیستی مسئولانه دارد.

مسعودی و همکاران (۱۴۰۱) به پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین رفتار محیط‌زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان (مطالعه موردی: شهر سیرجان) پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که بین رفتار محیط‌زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان رابطه مستقیم با میزان $0/675$ و با شدت نسبتاً قوی رابطه وجود دارد. همچنین نتایج حاصله بیانگر این است که در میان ضرایب به دست آمده تأثیر حفاظت محیط زیست بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی با کسب امتیاز $0/773$ و مشارکت و همکاری با کسب ضریب $0/502$ بیشترین امتیاز را دارد. در مراتب بعدی تأثیر شاخص مدیریت پسماند با ضریب $0/288$ و در نهایت شاخص دانش محیط‌زیستی نیز با کسب امتیاز $0/243$ از نظر تأثیرگذاری بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی قرار دارند.

با بررسی پژوهش‌های خارجی می‌توان به چند پژوهش که در سال‌های اخیر انجام شده اشاره کرد. کوک و همکاران در پژوهش خود با عنوان «بررسی رابطه بین فردگرایی و رفتار محیط‌زیستی: نقش تعدیل‌کننده انسجام» نشان داده‌اند که فردگرایی با رفتار زیست‌محیطی رابطه منفی دارد، اما انسجام اجتماعی با رفتار زیست‌محیطی همبستگی مثبت دارد. آگنیشکا و همکارانش نیز در پژوهششان با عنوان «تأثیر ارزش‌های فرهنگی بر رفتار محیط‌زیستی» تأکید می‌کنند که عوامل اجتماعی است که بر ترویج پایداری زیست‌محیطی تأثیرگذار بوده و تدوین راهبردهای ارتباطی است که به ارزش‌های مصرف‌کننده تمایل دارد. دینگ و همکارانش نیز در پژوهشی با عنوان «چه چیزی بر رفتار زیست‌محیطی افراد تأثیر می‌گذارد؟» نشان داده‌اند که عوامل اصلی که بر رفتار زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارد هم عوامل بیرونی و هم عوامل درونی، به ویژه متغیرهای جمعیت‌شناختی و عوامل روانشناختی است.

در پژوهش‌های داخلی هم میرهاشمی و همکاران در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی: مطالعه‌ای کیفی در مناطق شهری ایران»، نشان داده‌اند که جریان‌های اجتماعی به عنوان رویه‌های رایج رفتاری، در کنار ارزش‌های تثبیت‌شده، تأثیر بسزایی بر رفتار محیط‌زیستی جامعه مورد مطالعه دارد. میرفردی و سلامتیان در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه هویت ملی و رفتار محیط‌زیستی در بین دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه شیراز» نشان داده‌اند که متغیر رفتار محیط‌زیستی با متغیرهای هویت ملی و بعد سیاسی هویت ملی در سطح ۹۵ درصد و با بعد تاریخی هویت ملی در سطح ۹۹ درصد رابطه مستقیم و معناداری دارد، و همچنین هویت ملی و به ویژه بعد تاریخی آن نقش مهمی در رفتار محیط‌زیستی مسئولانه دارد. در پژوهشی دیگر، مسعودی و همکاران تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه بین رفتار محیط‌زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان (مطالعه موردی: شهر سیرجان)» نشان دادند که بین رفتار محیط‌زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان رابطه مستقیم با میزان $0/675$ و با شدت نسبتاً قوی رابطه وجود دارد. با بررسی این پژوهش‌ها این طور برداشت می‌شود که پژوهش حاضر با پژوهش‌های کوک و همکارانش، آگنیشکا و همکارانش، دینگ و همکارانش و همچنین با پژوهش‌های داخلی مانند میرهاشمی و همکاران و مسعودی و همکارانش تقریباً همسو بوده و اکثر آنها اذعان می‌کنند که مؤلفه‌های اجتماعی، مانند فعالیت و سرمایه اجتماعی، و همچنین پایگاه اقتصادی-اجتماعی بر رفتار محیط‌زیستی تأثیرگذار است و ارتقای سطح آنها باعث بهبود رفتار محیط‌زیستی می‌شود.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر راهبرد کمی و از لحاظ هدف کاربردی است. جهت انجام این پژوهش از ابزار پرسشنامه استفاده شد و در کلانشهر تهران اجرا گردید. جامعه آماری پژوهش را ساکنین کلانشهر تهران تشکیل می‌دهند. مطابق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، جمعیت کلانشهر تهران ۸۶۹۳۷۰۶ نفر اعلام شده که با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسشنامه به صورت تصادفی در بین ساکنان توزیع گردید. جهت تکمیل پرسشنامه پنج محله قیطریه به نمایندگی از شمال شهر، محله نارمک به نمایندگی از شرق، محله نازی‌آباد به نمایندگی از جنوب شهر، محله جنت‌آباد مرکزی به نمایندگی از غرب و محله هفت چنار به نمایندگی از مرکز کلانشهر تهران انتخاب گردیدند و نسبت به جمعیت آنها پرسشنامه توزیع گردید. جهت انتخاب محلات مورد بررسی از مشاوره اساتید و متخصصین بهره گرفته شده و اینکه محلات انتخاب شده به عنوان بهترین گزینه به نمایندگی از منطقه مورد بررسی خود انتخاب شدند.

جدول ۱ جمعیت و پرسشنامه محله‌های مورد بررسی

محله	جمعیت	پرسشنامه
قیطریه	۲۴۶۴۰	۵۲
نارمک	۲۹۷۸۴	۶۳
نازی‌آباد	۴۴۳۱۸	۹۹
جنت‌آباد مرکزی	۳۸۷۵۸	۸۷
هفت چنار	۳۸۵۶۰	۸۳
کل	۱۷۶۰۶۰	۳۸۴

منبع: نویسندگان

برای سنجش متغیر رفتار محیط‌زیستی با استفاده از پژوهش‌های انجام شده در این زمینه و با مشورت اساتید پرسشنامه نهایی تدوین گردید. این پرسشنامه دارای بخش‌های، مصرف انرژی، استفاده از وسایل استاندارد محیط زیست و استفاده دوباره از وسایل نقلیه بود که با طیف پنج گزینه‌ای لیکرت سنجیده شد. در مجموع سؤالات پرسشنامه دارای ۲۱ سؤال بود. برای سنجش متغیر فعالیت اجتماعی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید که دارای گویه‌های مختلفی است که مولفه‌های آن شامل: عضویت در سازمان‌های مردم نهاد، مشارکت داوطلبانه در کارهای خیریه یا ارائه خدمات اجتماعی، برگزاری همایش‌ها و نشست‌های علمی، همکاری با دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی و حمایت از فعالیت‌های انجمن‌های علمی، که با طیف لیکرت سنجش شدند. در این پژوهش به منظور سنجش اعتبار پرسشنامه از اعتبار محتوا استفاده گردیده بدین صورت که برای صحت و درستی رفتار محیط‌زیستی از نظرات متخصصین و محققین استفاده گردید. به منظور سنجش پایایی پرسشنامه از روش محاسباتی آلفای کرونباخ استفاده شده است. میزان کل آلفای محاسبه شده ۰/۷۳ درصد برای گویه‌های پرسشنامه می باشد همچنین گویه‌هایی که همبستگی کمتری با سایر متغیرها دارند حذف گردیده اند، مقدار به دست آمده ضریب قابل قبولی برای اعتماد و همبستگی درونی داده‌های پرسشنامه می باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه ابتدا بررسی می‌شود که داده‌ها از توزیع معمول برخوردار هستند که با استفاده از روش اسمیرنف-کولوموگروف به معمول بودن داده‌ها رسیدیم که می‌توان از تحلیل‌های پارامتریک (ضریب همبستگی و رگرسیون) برای بررسی روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته استفاده کرد.

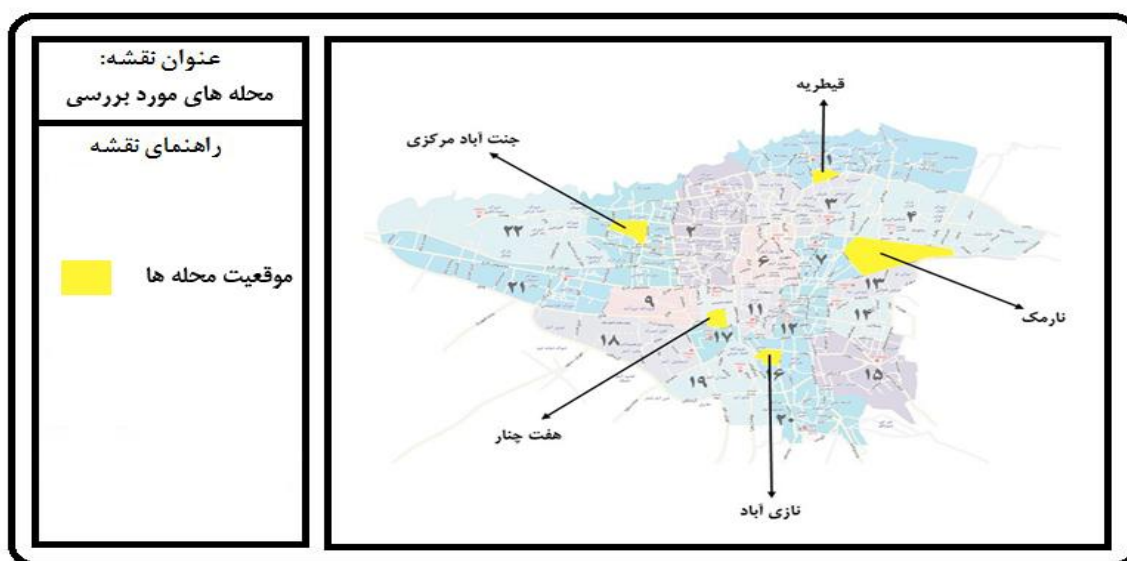
جدول ۲ آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	Z کولموگروف اسمیرنوف	Asymp. Sig. (2-tailed)
رفتار محیط زیستی	۲,۴۶	۱,۷۰۷	۱,۹۹۶	۰,۱۳۶
پایگاه اقتصادی اجتماعی	۱,۹۳	۰,۹۲۳	۱,۷۹۸	۰,۱۵۶
فعالیت اجتماعی	۲,۶۷	۱,۱۶۲	۲,۸۴۹	۰,۲۶۶
سرمایه اجتماعی	۲,۳۲	۱,۴۲۸	۱,۰۰۴	۰,۱۷۶

داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS 23 در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

قلمرو پژوهش

جهت انجام پژوهش پنج محله قیطریه، نارمک، نازی آباد، جنت آباد مرکزی و هفت چنار تهران انتخاب شد و مورد ارزیابی قرار گرفت. محله قیطریه تهران یکی از محله‌های شمال شهر تهران است. این محله در منطقه یک شهرداری تهران واقع شده است. قیطریه از سمت شمال به حکمت از جنوب به بزرگراه صدر از شرق به چیدر و از غرب به تجریش و الهیه متصل می‌شود. نارمک یکی از محله‌های قدیمی و مدرن شرق تهران است که به منظور زندگی قشر متوسط و فرهنگیان احداث شد. در حال حاضر این محله از سمت شمال به بزرگراه شهید زین الدین از سمت جنوب به تهران نو و وحیدیه از سمت شرق به بزرگراه باقری و از سمت غرب به بزرگراه امام علی (ع) محدود می‌شود. جنت آباد مرکزی در منطقه ۵ شهرداری قرار گرفته که از سمت شمال به بزرگراه آبشناسان از سمت شرق به بزرگراه ستاری از سمت جنوب به اتوبان همت و از سمت غرب به بزرگراه باکری متصل می‌شود. محله هفت چنار تهران در ناحیه یک شهرداری منطقه ۱۰ استان تهران قرار دارد. از شمال به خیابان وکیل، از شرق به خیابان محمود عرب، از جنوب و غرب به خیابان محمود عرب (دعوتی، پوراسلامی و شهید رنجبر) که در امتداد بزرگراه یادگار امام می‌باشد محدود شده است. نازی آباد در منطقه ۱۶ قرار گرفته که از شمال به محله جوادیه، از غرب به محله خانی آباد شمالی، از جنوب به محله یاخچی آباد و بهمنیار و از شرق به محله علی آباد و نازی آباد شرقی متصل می‌شود که جهت شناسایی بهتر موقعیت محلات در ادامه نقشه آنها ارائه می‌شود.

نقشه ۱ محله‌های مورد بررسی

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

در مورد سن میانگین سنی در نمونه‌های مورد بررسی قرار گرفت. میانگین سنی در محله قیطریه، ۲۲ سال، میانگین سنی در محله نارمک، ۲۵، میانگین سنی در محله نازی‌آباد، ۲۴، میانگین سنی در محله جنت‌آباد مرکزی، ۲۹ سال و میانگین سنی در محله هفت چنار، ۲۳ سال محاسبه گردید. در رابطه با درصد جنس محله‌های مورد بررسی داریم که در محله قیطریه ۵۹ درصد زن و ۴۱ درصد مرد، در محله نارمک ۶۱ درصد زن و ۳۹ درصد مرد، در محله نازی‌آباد ۷۳ درصد مرد و ۲۷ درصد زن، در محله جنت‌آباد ۵۹ درصد زن و ۴۱ درصد مرد و در محله هفت چنار ۵۸ درصد مرد و ۴۲ درصد زن بودند.

همچنین تحصیلات پاسخگویان بدین شرح است؛ در محله قیطریه، از مجموع ۵۲ نفر، ۱۹،۲۳ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر هستند، ۳۲،۶۹ درصد دارای تحصیلات کارشناسی، ۲۸،۰۱ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۲۰،۰۷ دارای تحصیلات دیپلم و کمتر هستند. در محله نارمک، از مجموع ۶۳ نفر، ۳۰،۷۶ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر هستند، ۲۸،۲۰ درصد دارای تحصیلات کارشناسی، ۱۷،۹۷ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۲۳،۰۷ دارای تحصیلات دیپلم و کمتر هستند. در محله جنت‌آباد مرکزی، از مجموع ۸۷ نفر، ۳۲،۹۲ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاترند، ۲۶،۷۸ درصد دارای تحصیلات کارشناسی، ۲۶،۷۸ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۱۳،۵۲ دارای تحصیلات دیپلم و کمتر هستند. در محله هفت چنار، از مجموع ۸۳ نفر، ۴۹،۲۰ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر هستند، ۳۰،۱۵ درصد دارای تحصیلات کارشناسی، ۴،۷۸ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۱۵،۸۷ دارای تحصیلات دیپلم و کمتر هستند. در محله نازی‌آباد، از مجموع ۹۹ نفر، ۱۳،۵۱ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر هستند، ۳۷،۸۳ درصد دارای تحصیلات کارشناسی، ۲۱،۶۴ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۲۷،۰۲ دارای تحصیلات دیپلم و کمتر هستند.

آمار استنباطی

در ادامه به سؤالات پژوهش پاسخ داده می‌شود.

سؤال اول: آیا بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی ساکنان کلانشهر تهران ارتباط معناداری وجود دارد؟

بنابر نتایج به دست آمده از جدول ۳، چون سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است با اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌شود، بنابراین نتیجه می‌گیریم که بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی ساکنان کلانشهر تهران و رفتار محیط‌زیستی آنان ارتباط معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون (۰/۶۹) نشان‌دهنده رابطه نسبتاً قوی بین این دو متغیر است بنابراین هر چه پایگاه اقتصادی اجتماعی ساکنان کلانشهر تهران بالاتر رود رفتار محیط‌زیستی بهتری از خود نشان می‌دهند.

جدول ۳ همبستگی بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی

رفتار محیط‌زیستی	آزمون	
	متغیر	
۰،۶۹	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	همبستگی پیرسون
۰،۰۲۶		Asymp. Sig. (2-tailed)
۳۸۴		تعداد

سؤال دوم: آیا سرمایه اجتماعی به عنوان یک متغیر میانجی می تواند بین فعالیت اجتماعی و رفتار محیط زیستی ساکنان کلانشهر تهران ارتباط معناداری به وجود بیاورد؟

برای پاسخگویی به این سؤال نیاز است که از همبستگی جزئی استفاده شود. با توجه به اینکه متغیر میانجی به عنوان متغیر کنترل کننده بر روی متغیرهای مستقل و وابسته تأثیر خواهد داشت. بنا بر نتایج به دست آمده از جدول ۴، در بررسی همبستگی مرتبه صفر متغیر فعالیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی چون سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است با ۹۵ درصد اطمینان، نتیجه می گیریم که فعالیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی ساکنان کلانشهر تهران و رفتار محیط زیستی آنان ارتباط معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون متغیرها به ترتیب (۰/۶۹) (۰/۶۱۰) نشان دهنده رابطه نسبتاً قوی بین این دو متغیر است؛ بنابراین هر چه فعالیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی ساکنان کلانشهر تهران بالاتر رود رفتار محیط زیستی بهتری از خود نشان می دهند.

همبستگی جزئی برای بررسی رابطه بین فعالیت اجتماعی و رفتار محیط زیستی با کنترل و حذف اثر نمره های سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار گرفت. پس از کنترل سرمایه اجتماعی، همبستگی جزئی مثبت، و نسبتاً قوی بین دو متغیر فعالیت اجتماعی و رفتار محیط زیستی وجود داشت (۰/۵۱۱، $n=384$ ، سطح معنی داری ۰/۰۰۱)، سطوح نسبتاً بالای فعالیت اجتماعی با رفتار محیط زیستی مرتبط بود. بررسی همبستگی مرتبه صفر نشان داد که کنترل سرمایه اجتماعی تأثیر کمی بر شدت رابطه بین دو متغیر فعالیت اجتماعی و رفتار محیط زیستی دارد.

جدول ۴ همبستگی جزئی بین متغیرهای میانجی، مستقل و وابسته

آزمون		رفتار محیط زیستی
متغیر		
فعالیت اجتماعی	همبستگی مرتبه صفر	۰٫۶۹۱
	Asymp. Sig. (2-tailed)	۰٫۰۲۶
سرمایه اجتماعی	همبستگی مرتبه صفر	۰٫۶۱۰
	Asymp. Sig. (2-tailed)	۰٫۰۳۰
همبستگی بین دو متغیر فعالیت اجتماعی و رفتار محیط زیستی		۰٫۵۱۱

سؤال سوم: آیا بین فعالیت های اجتماعی و رفتار محیط زیستی ساکنان کلانشهر تهران ارتباط معناداری وجود دارد؟

بنابر نتایج به دست آمده از جدول ۵، چون سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است با ۹۵ درصد اطمینان، نتیجه می گیریم که بین فعالیت اجتماعی ساکنان کلانشهر تهران و رفتار محیط زیستی آنان ارتباط معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون (۰/۷۴) نشان دهنده رابطه قوی بین این دو متغیر است؛ بنابراین هر چه فعالیت اجتماعی ساکنان کلانشهر تهران بالاتر رود رفتار محیط زیستی بهتری از خود نشان می دهند.

جدول ۵ همبستگی بین فعالیت اجتماعی و رفتار محیط زیستی

آزمون		رفتار محیط زیستی
متغیر		
همبستگی پیرسون	۰,۷۴	فعالیت اجتماعی
Asymp. Sig. (2-tailed)	۰,۰۰۱	
تعداد	۳۸۴	

در این بخش، از رگرسیون چندمتغیره به منظور تبیین مجموعه عوامل استفاده شده است. رگرسیون چندمتغیره روشی آماری است که در آن بررسی می‌شود که متغیرهای مستقل چقدر از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند؛ همچنین اثر هر یک از آنها به صورت جداگانه چقدر است. برای رسیدن به چنین هدفی، از روش رگرسیون (Enter) استفاده است، بدین صورت همه متغیرهای مستقل همزمان وارد مدل گردیده تا تأثیر هر یک بر متغیر رفتار محیط‌زیستی مورد ارزیابی قرار گیرد. با توجه به بررسی جدول ۶، نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای تأثیرگذار بر رفتار محیط‌زیستی قادر خواهند بودند ۰,۵۴ از تغییرات متغیر رفتار محیط‌زیستی را تبیین نمایند. همچنین دارای همبستگی مثبت و نسبتاً قوی با دیگر متغیرهای فعالیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی است.

جدول ۶ خلاصه الگوی رگرسیون

مدل	R	R Square	ضریب تعدیل شده	خطای شاخص ارزیابی شده
۱	۰,۵۴	۰,۴۳	۰,۳۸	۶,۶۴

جدول تحلیل واریانس نشان می‌دهد که الگوی رگرسیون می‌تواند به طور معناداری تغییرات متغیر رفتار محیط‌زیستی را پیش‌بینی کند. همچنین شکل رگرسیون تبیین شده نیز طبق آزمون تحلیل واریانس انجام شده خطی است، زیرا مقدار آماره آزمون F، برای تعیین معناداری اثر متغیرهای مستقل بر رفتارهای محیط‌زیستی برابر با ۲۳,۳۵۶ با سطح معناداری ۰/۰۵ است.

جدول ۷ تحلیل متغیر مدل پیش‌بینی رفتار محیط‌زیستی

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	Asymp. Sig. (2-tailed)
Regression	۱۱۶,۵۴۱	۵	۱۴۸,۳۰۱	۲۳,۳۵۶	۰,۰۰۶
Residual	۱۷۲۳۸,۷۰۵	۳۷۹	۴۴,۱۸۵		
مجموع	۱۷۳۵۵,۲۴۶	۳۸۴			

جدول ضرایب نشان می‌دهد که هر یک از متغیرهای جنسیت، سن، پایگاه اقتصادی اجتماعی، مصرف فرهنگی و اوقات فراغت رابطه معناداری باهم دارند لذا هر یک از متغیرهای مستقل با متغیر رفتار محیط‌زیستی ارتباط معنادار دارند و با بررسی مقدار بتا میزان تأثیر این معناداری را به ما نشان می‌دهد که مقدار تأثیری که متغیرهای فعالیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی بر سبک زندگی دارند در مجموع براساس اطلاعات جدول فوق و با توجه به بتای استاندارد شده، اثر فعالیت اجتماعی ۵۳ درصد، پایگاه اقتصادی اجتماعی ۴۸ درصد و سرمایه اجتماعی ۴۳ درصد است.

جدول ۸ ضرایب تأثیرگذار بر متغیر رفتار محیط‌زیستی

مدل	ضریب استاندارد نشده B	std.error	ضریب استاندارد Beta	t	Asymp. Sig. (2-tailed)
Constant	۲۹,۳۲۶	۲,۷۶۱		۹,۳۰۵	۰,۰۰۰
فعالیت اجتماعی	۰,۸۰۲	۰,۰۷۲	۰,۵۳۹	۷,۹۲۷	۰,۰۳۲
پایگاه اقتصادی اجتماعی	۰,۶۷۰	۰,۱۳۰	۰,۴۸۲	۷,۰۲۸	۰,۰۱۸
سرمایه اجتماعی	۰,۴۷۰	۰,۰۶۹۸	۰,۴۳۱	۶,۰۸۱	۰,۰۲۸

نتیجه گیری

پس از انقلاب صنعتی، توجه به محیط زیست و آلاینده‌گی مواد صنعتی مورد توجه بیشتر قرار گرفت. از آنجا که خروجی این فرایند، آلودگی و نابودی محیط زیست بود از دهه ۶۰ میلادی به بعد رویکردهای انسان‌محورانه تفکر غالب در برنامه‌های توسعه شد، اما باز هم در دنیای امروز تخریب محیط زیست و اثرات آن بر روی زندگی مردم همچنان باقی است. زندگی در جامعه شهری انسان‌ها را به سمت و سویی کشانده که فارغ از تعاملات اجتماعی در پی ایجاد یک نوع فضای منزوی هستند که آنها را از موقعیت‌ها و فعالیت‌های اجتماعی دور کرده و تأثیرات نامطلوبی بر روی محیط اطراف خود بخصوص محیط زیست گذاشته است. از این رو توجه به افزایش فعالیت‌های اجتماعی و روابط قوی در جامعه، باعث ایجاد رفتار محیط‌زیستی با رویکرد پایدار می‌شود. در این پژوهش فعالیت اجتماعی با ضریب همبستگی (۰,۷۴) همبستگی قوی و مثبتی را با رفتار محیط‌زیستی داشت به طوری که با افزایش فعالیت‌های اجتماعی، رفتار محیط‌زیستی در جامعه نیز افزایش پیدا خواهد کرد. سرمایه اجتماعی از دیگر متغیرهایی بود که رابطه اش با همبستگی (۰,۶۱۰) با رفتار محیط‌زیستی معنادار بود. سرمایه اجتماعی بیانگر افزایش مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی نسبت به محیطی است که در آن قرار داریم. متغیر دیگری که بررسی گردید پایگاه اقتصادی اجتماعی بود نتایج نشان داد که رابطه معناداری بین پایگاه اقتصادی اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی وجود دارد به طوری که هر میزان پایگاه اقتصادی اجتماعی بالاتر باشد رفتار محیط‌زیستی نیز بالاتر خواهد بود. نتایج ضریب رگرسیون نیز نشان داد که اثر فعالیت اجتماعی ۵۳ درصد، پایگاه اقتصادی اجتماعی ۴۸ درصد و سرمایه اجتماعی ۴۳ درصد بر روی رفتار محیط‌زیستی تأثیر داشتند. بر این اساس، برای افزایش فعالیت‌های اجتماعی و همچنین بهبود رفتار محیط‌زیستی می‌توان پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه داد:

- کاهش فردگرایی و بالا بردن روحیه مشارکت به منظور تقویت روحیه جمعی امری است که می‌تواند با فرهنگ‌سازی عملی شود. باید در افراد جامعه مشارکت و کار جمعی و همچنین توجه به مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ایجاد شود، طوری که افراد به محیطی که در آن زندگی می‌کنند حس تعلق داشته باشند و رفتارهای محیط‌زیستی بهتری نشان دهند.

- توجه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی از سوی مسئولان در کاهش محرومیت و ایجاد منابع اشتغال‌زا با درآمد می‌تواند عاملی مهم در جهت رفتارهای محیط‌زیستی بهتر باشد، زیرا هرچه مردم دارای سطح پایگاه اقتصادی-اجتماعی مناسب‌تری باشند، رفتارهای محیط‌زیستی بهتری نشان می‌دهند.
- افزایش نشست‌های علمی-تخصصی به منظور ارائه راهکارهایی برای افزایش توجه به رفتار محیط‌زیستی ساکنان کلانشهر تهران و فرهنگ‌سازی‌های مناسب در این زمینه.

منابع

- ادهمی، عبدالرضا و اکبرزاده، الهام (۱۳۹۰). «بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران»، مجله تخصصی جامعه‌شناسی، سال اول، شماره ۱.
- بوتکین، دانیل، ادوارد، کلر (۱۳۸۲). شناخت محیط زیست زمین، سیاره زنده، ترجمه عبدالحسین وهاب‌زاده، مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- پاتنام، رابرت (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه محمدتقی لفروز، تهران: انتشارات روزنامه سلام.
- پناهنده، محمد، عابدین زاده، نیلوفر (۱۳۸۹). «ارزیابی اثرات محیط‌زیستی کارخانه کمپوست یزد»، فصلنامه علوم تکنولوژی محیط زیست، شماره ۴۶، صص ۹۹-۸۷.
- تراسی، دیوید (۱۳۸۲). اقتصاد و فرهنگ، ترجمه کاظم فرهادی، تهران: نشر نی
- جمعه‌پور، محمود (۱۴۰۱). «بازاندیشی و بازآفرینی جایگاه طبیعت در فرهنگ زیست‌بوم ایرانی-اسلامی»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۴، شماره ۳.

خوش فر غلامرضا (۱۳۸۷). تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی، مطالعه موردی استان گلستان، رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی.

شارع پور، محمود؛ خوشفکر، غلامرضا (۱۳۸۱). «رابطه سرمایه فرهنگی با هویت اجتماعی جوانان: مطالعه مورد شهر تهران»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۷.

فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹) پایان نظم: بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: جامعه ایرانیان، چاپ اول.
مسعودی، مریم، سلاجقه، سنجر، کمالی، محمد جمال (۱۴۰۱). «بررسی رابطه بین رفتار محیط زیستی و مسئولیت پذیری اجتماعی شهروندان: مطالعه موردی: شهر سیرجان»، جغرافیا، دوره ۲۰، شماره ۷۲.

میرفردی، اصغر، سلامتیان، درنا (۱۴۰۰). «بررسی رابطه هویت ملی و رفتار محیط زیستی در بین دانشجویان رشته های علوم انسانی دانشگاه شیراز»، مطالعات ملی، سال ۲۲، شماره ۴.

میرهاشمی، سیدمهدی، حق پرست، فرزین، آصفی، مازیار (۱۳۹۹). «بررسی عوامل مؤثر بر رفتار محیط زیستی: مطالعه ای کیفی در مناطق شهری ایران»، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال هشتم، شماره سوم، پیاپی ۳۱.

Agnieszka Chwialkowska, Waheed Akbar Bhatti, Mario Glowik (2020). The influence of cultural values on pro-environmental behavior., Volume 268, 20 September 2020, 122305.

Agnieszka Chwialkowska, Waheed Akbar Bhatti, Mario Glowik (2020). The influence of cultural values on pro-environmental behavior. *Cleaner Production*, Volume 268, 20 September 2020, 122305.

Budak, D. Budak, F. Zaimoglu, Z. and Sucu, M.Y. (2015). "Behavior and attitude of (January 30, 2016).

Chawla, L. & Cushing, D. (2007). Education for Strategic Environmental Behavior. *Journal of Environmental Education Research*, 13(4), 302-321.

Ding Li, Luman Zhao, Shuang Ma, Shuai Shao, Lixiao Zhang (2019). What influences an individual's pro-environmental behavior? A literature review. *Resources, Conservation and Recycling*, <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.03.024>.

Hajer, Maarten, A., 1995, *The politics of Environmental Discourse*. New York: Oxford University press.

Hines, J., Hungerford, H. and Tomera, A. (1987). Analyse and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *Journal of Environmental Education*, 18(2): 1-8.

Katuwal, H. (2012) *Demand for Water Quality: Empirical evidence from a knowledge, attitude, behavior, and choice experiment survey about the Bagmati River in Kathmandu, Nepal*. Ph. D. Dissertation. The University of New Mexico.

Krajhanzl, J. (2010). "Environmental and proenvironmental behavior". *School and Health*, 21, 251-274.

Kuk-Kyoung Moon, Seo-Hee Lee, Seo-Yeon Jeong (2023). Examining the Relationship between Individualism and Pro-Environmental Behavior: The Moderating Role of Social Cohesion. *Behav. Sci.* 2023, 13(8), 661; <https://doi.org/10.3390/bs13080661>.

Lange, F., & Dewitte, S. (2019). Measuring pro-environmental behavior: Review and recommendations. *Journal of Environmental Psychology*, 63, 92-100. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.04.009>.

Piao, X., Xie, J., & Managi, S. (2022). Environmental, Social, and Corporate Governance Activities with Employee Psychological Well-Being Improvement. *BMC Public Health*, 22, Article No. 22.

Quimbata, E. & Pavel, J. (2005). Assessing an Environmental Attitude Development Model: Factors Influencing the Environmental Attitudes of College Students. *Journal of Environmental Education Research*, 8(3), 450-471.

Ramsey, J. (1993). The effects of issue investigation and action training on eighth-grade students, environmental behavior. *Journal of Environmental Education*, 24(3), 122-126.

Vaghefi, A. & Haghighatian, M. (2014) The effect of cultural capital (institutional) social environment Behaviors approach to sustainable urban development, *Journal of Urban Economics and Management*, No. 8, 65-47.

Xiaoqiong Qiao & Zhenglin Zhang, (2023). Imperceptible, Entertaining: The Impact of Gamification on Public Friendly Environmental Behavior. *management and social sciences*, VOL. 4 NO. 3.

